



Terre des hommes
Helping children worldwide.



НАЦИОНАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ/ОЦЕНКА НА ПОТРЕБНОСТИТЕ

НА

ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ (ИНСТРУМЕНТИ, МЕРКИ И
МЕХАНИЗМИ) ПРИ СЪБИРАНЕТО НА ДАННИ И
НАБЛЮДЕНИЕТО НА НАСИЛИЕ НАД ДЕЦА В МЕСТАТА ЗА
ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА (В ДОСЪДЕБНОТО
ПРОИЗВОДСТВО ИЛИ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕ НА
НАКАЗАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

Съдържание

Цели на изследването	3
Методология.....	3
Резултати от оценката:.....	5
1. Правна рамка относно насилието над деца	5
2. Политики, ръководещи практиката за събиране на данни за насилието срещу деца в затвора.....	9
3. Механизми за инспекция и мониторинг.....	15
4. Събиране и обработване на данни за насилието над деца, лишени от свобода	16
5. Изводи и препоръки	22
Приложение “Участници в проучването”	24

Изследването е проведено от изследователски екип, съставен от национални изследователи, проф. Д-р Нели Петрова-Димитрова (ръководител на екипа), Звездица Пенева-Ковачева и Полина Павлова (експрети) през 2023 г.

Изказваме своята благодарност на ръководството и служителите на ГДИН, на ръководствата и служителите на Поправителния дом за момчета в гр. Враца, на Затвора в гр. Сливен за съдействието за провеждане на проучването.

Цели на изследването

Конкретната цел на изследването е да се очертаят и анализират настоящите политики и практики (инструменти, мерки и механизми) при събирането на данни и наблюдението на насилие над деца в местата за лишаване от свобода (в досъдебното производство или при изпълнение на наказанието, с изключение на полицейското задържане или други форми на задържане) в България.

Изследването има за цел да установи пропуските и да оцени нуждите от подобрения, като същевременно събира информация за обещаващи или добри практики.

Основните очаквани резултати са:

Цялостен преглед и разбиране на настоящите инструменти и практики за събиране на данни за насилие над деца в местата за лишаване от свобода (и тяхната основа в законодателството и политиката), които подпомагат защитата на лишените от свобода деца, включително на тези, които принадлежат към малцинствени или маргинализирани групи (като момичета, ЛГБТИ+деца).

Идентифицирани пропуски и възможности за подобрене, включително оценка на това какви видове данни или механизми за мониторинг са необходими, за да се осигури по-добра защита на децата в местата за лишаване от свобода срещу всички форми на насилие.

Идентифицирани обещаващи или добри практики при събирането на данни за насилие над деца и наблюдението (и осигуряването) на безопасността на децата.

Методология

Събирането на данни се извърши чрез

- А) Преглед на съществуващите правни, политически и други релевантни документи, включително на настоящите механизми и инструменти, използвани за събиране на данни за насилие над деца (кабинетно проучване).
- В) Полуструктурирани интервюта със служители от местата за задържане (общо 10), с непълнолетни (общо 5).
- С) Полуструктурирани интервюта с представители на ДАЗД, на обмудсмана на РБ.

Националното проучване беше проведено в периода от април до края на юли 2023 г. Изследването разглежда настоящите практики и инструменти (както и съответните закони и политики, на които се основава практиката) за събиране на данни за/наблюдение на насилието срещу деца, задържани поради (предполагам) конфликт със закона в България. По-специално, изследването обхваща Поправителния дом (ПД) за осъдени непълнолетни в затворите във Враца (за момчета) и в отделение за непълнолетни в затвора за жени в гр. Сливен (за момичета), както и в следствените арести в София, Сливен, Враца и Пловдив.

Те са част от системата на наказателното правосъдие, в които се задържат деца на етапа на досъдебното производство или след произнасяне на присъдата.

В ПД директно с децата работят инспектор – педагози, които са и учители по предмет и също водят случаи и извършват възпитателна работа. Надзорният състав е общ, но има опити да е специално подбран, по думи на ръководствата, тоест да се подбират най-опитните и търпеливите. Не е предвидена специална подготовка и продължаващо обучение за работа с деца.

В ПД могат да останат осъдени до 20 г. ако учат и подадат молба. Педагогически съвет решава дали да удовлетвори молбата дали иска да продължи в затвора ученето. Подготовка за привеждане към затвора няма. В момента на проучването в ПД има 15 непълнолетни: 7 с присъди и 8 предварително задържани. На ресурсно подпомагане-2 момчета.

В ПД за момчета има настанени както осъдени, така и с мярка за неотклонение “Задържане под стража”. Стремешът на ПД е да съдейства децата да не престояват дълго в местата за предварително задържане, тъй като там, въпреки че са настанени отделно от пълнолетните задържани, няма условия за осъществяване на дейности, за продължаване на образованието. За целите на изследването в Поправителен дом към Затвора – Враца са проведени интервюта с 3 непълнолетни момчета, на възраст 17 години. И трите момчета изтърпяват присъда „лишаване от свобода“. Имат различен период на престой в ПД – едното момче е от 10 дни, другото е от почти 3 години, третото от близо 1 година. Всички от тях имат предишен опит от контакт със закона – присъда „пробация“, “условно осъждане на лишаване от свобода”, възпитателна мярка „настаняване във ВУИ“, задържания по ЗМВР.

В ПД при Затвора в град Сливен по време на изследването има 2 момчета, на 15 и на 17 г. които са осъдени и които са настанени заедно с осъдени пълнолетни лишени от свобода, в условията на открит тип общежитие в рамките на Затвора Сливен. Имат инспектор социална дейност и възпитателна работа (ИСДВР), който е определен специално за работа с тях.

Интервю беше проведено и с двете момчета.

Интервютата се проведоха в отделно помещение, в индивидуален разговор, без присъствието на трети. Децата попълниха информирано съгласие и потвърдиха в началото на разговора, че участват доброволно. В началото на всяко интервю бе разяснена целта на изследването, а именно как се регистрират случаите на насилие/инциденти/липса на безопасност, както и им се представиха перспективи за това, че такъв проект цели подобряване /ако е необходимо/ на съществуващите практики.

За подпомагане и фокусиране на интервюто се ползвани примерните полуструктурирани въпроси (от методиката на изследването) като повечето от тях не са задавани в същия ред или в същия наратив, поради необходимостта от разясняване през децата за смисъла им или поради дискурса на разговора, в който те говорят за себе си и личния си живот. Всяко от децата ползваше част от времето на срещата за да говори за семейството си, за страданията си свързани с това, и за страховете си за бъдещето и положението си сега.

В изследването участват и представители на ГДИН при МП, експерти и ръководен състав от всички основни служби, включително медицинска, информация, социална, надзорно-охранителна (Виж приложение Списък на участниците в изследването). Проведено е също интервю с началник на териториално звено за контрол по правата на детето на ДАЗД,

проведено е интервю с ръководител на отдел “Контрол по правата на детето”, към ДАЗД, както и с Директор на Дирекция “Права на детето” при Омбудсмана на републиката.

Резултати от оценката:

1. Правна рамка относно насилието над деца

1.1. Дефиниции на насилие над деца

Определение за видове насилие над деца има единствено в § 1. на Преходни и заключителни разпоредби на ППЗЗД, където са дефинирани насилие, физическо, психическо, сексуално насилие и пренебрегване, “насилие е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда”¹.

В Закона за изпълнение на наказанията и задържане под стража (ЗИНЗС) няма дефиниране на насилието. В ЗИНЗС чл. 3, ал.2 се дефинира какво е изтезание, жестоко, нечовешко или унижително отношение, като се определя че това са “поставянето в неблагоприятни условия за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода или задържането под стража, изразяващи се в липса на достатъчно жилищна площ, храна, облекло, отопление, осветление, проветряване, медицинско обслужване, условия за двигателна активност, продължителна изолация без възможност за общуване, необоснована употреба на помощни средства, както и други подобни действия, бездействия или обстоятелства, които уронват човешкото достойнство или пораждат чувство на страх, незащитеност или малоценност.” В ЗИНЗС, в главата за непълнолетни няма специални разпоредби, свързани с дефиниране, превенция и реакция на насилието над деца.

За целите на настоящето изследване **Насилие** означава "всички форми на физическо или психическо насилие, нараняване или злоупотреба, небрежност или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуална злоупотреба". **Насилието над деца (ННД)** включва всички форми на насилие над лица под 18-годишна възраст, независимо дали са извършени от родители или други лица, които се грижат за тях, от връстници, романтични партньори или непознати. "

Насилието, на което са подложени децата, е кумулативно и взаимосвързано, често обхваща домашния им живот, училището, общността и онлайн света, и децата рядко са засегнати само от една форма на насилие. Всяко дете, подложено на насилие в някоя от тези среди, вероятно ще преживее насилие и в някоя или във всички останали.

Формите на насилие в местата за лишаване от свобода могат да включват (този списък не е изчерпателен):

- Изтезания и малтретиране;
- Физически или вербални нападения (от страна на персонала, връстници или други лица, с които децата могат да влязат в контакт);

¹§1.Преходни разпоредби на ППЗЗД

- Тормоз, включително случаи с дискриминационна основа (пол, (предполагаема) сексуална идентичност, раса и др.);
- Прекомерна употреба на изолация или единично насилие над деца;
- Използване на сила и ограничения;
- Липса на неприкосновеност на личния живот (включително гледане частично или напълно гол);
- Претърсване на тялото с цел злоупотреба;
- Сексуално или основано на пола насилие или заплахи за такова;
- Неправилно докосване.

1.2. Законодателство и политика за превенцията и реагирането на насилието над деца и/или закрилата на деца

Превенцията на насилието над деца на национално ниво се реализира чрез цялостната социална политика, както и чрез разработване на периодични национални програми, която дейност се координира от Държавна агенция за закрила на детето (ДАЗД), съгласно Чл. 17а. (1) от Закона за закрила на детето (ЗЗД) “Председателят на Държавната агенция за закрила на детето съвместно с другите министерства и агенции, имащи отношение към децата разработва държавната политика за закрила на детето, и съгласно чл. 2 от Правилник за приложение на Закона за закрила на детето (ППЗЗД) разработва проект за Национална програма за закрила на детето, която се приема от Министерски съвет.“.

Децата, лишени от свобода не са дефинирани като деца в риск, и често остават извън погледа на отговорните институции за превенция и реакция при насилие над деца. В този смисъл на практика не се ползват от закрила, по чл. 36 д от ЗЗД, въпреки, че чл. 11 от същия закон определя правото на всяко дете от закрила срещу насилие. В последната национална програма, при водещата оперативна цел I, е посочена подкрепа и закрила на деца в конфликт със закона.² При целевите групи обаче, там изглежда са включени само децата, извършители на противообществени прояви³, няма изрично посочване в групата на високоуязвимите деца на децата, които са лишени от свобода.

Превенцията на насилието над деца в местата за лишаване от свобода е регламентирана и в Закона за омбудсмана, според чл. 19, т.14 (2) “Омбудсманът изпълнява функциите на Национален превантивен механизъм”, които според чл.28а (2) се отнасят за местата, където се намират лица, лишени от свобода, или където са задържани или настанени лица вследствие на акт или със съгласието на държавен орган, които места те не могат да напуснат по собствена воля, с цел защитата на такива лица от изтезание и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.”⁴ Според Чл. 7. (1) Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС), органите по изпълнение на наказанията оказват съдействие

² Национална програма за превенция на насилието над деца 2023 -2026 г., стр.16 и стр. 68
<https://sacp.government.bg/sites/default/files/2023-02/Nacional%20program-nasilie%20i%20zloupotreba%20deca%202023-2026-1.pdf>

³ В България все още съществува това понятие в ЗБППМН

⁴ <https://www.ombudsman.bg/bg/p/natsionalen-prevantiven-mehanizam-17>

на омбудсмана при осъществяване на функциите му съгласно Закона за омбудсмана, предоставят му необходимата информация и дават исканите сведения и обяснения. Омбудсманът по всяко време има достъп в местата за лишаване от свобода и пробационните служби и може да разговаря насаме с осъдените.

Що се отнася до правната рамка за реакция или закрила при насилие над деца, на първо място, това е възможността за сигнализиране, подаване на жалби, сигнали за насилие над деца, включително в местата за задържане и лишаване от свобода могат да се подават по реда на Закона за закрила на детето, както и по реда на ЗИНЗС, съгласно чл.76, 77, 79. Има също Национална телефонна линия, за която децата са информирани, според данните от изследването. Има възможност и за сигнализиране към Омбудсмана, към системата за закрила също и тъй като имат достъп до телефонни обаждания, те биха могли да сигнализират. По данни от проучването в местата за лишаване от свобода има на видно място контакти на всички институции, които са ангажирани със защита правата на детето. Факт е обаче, че в ДАЗД и на телефонната линия няма постъпили сигнали за каквото и да било от страна на дете, задържано в арест или в затвор, а също има случаи на настаняване заедно с възрастни, няма участие на външни организации достатъчно.

Мерки за закрила се прилагат според ЗЗД след получен сигнал за насилие, злоупотреба и пр., но непълнолетните осъдени не са информирани за това си право, нито техните родители и близки. Няма задължение сигнал за насилие или нарушение в мястото за задържане да се изпраща в Дирекция социално подпомагане, Отдел за закрила на детето (ДСП/ОЗД), която е отговорна за закрилата на децата. Мерки за закрила на практика се прилагат, когато няма друга мярка, например възпитателна или осъдителна присъда лишаване от свобода, с други думи на дете, което е в място за задържане няма практика да се прилага мярка за закрила. Мерките за закрила в общността, без настаняване се прилагат чрез социални услуги, които от своя страна могат да се предоставят и мобилно, т.е. в местата за лишаване от свобода, макар, че такава практика за сега по-скоро няма⁵. Препоръките от страна на ДАЗД към ДСП в градовете където има Поправителен дом (ПД) да отворят случай на практика позволяват издаване на направление за ползване на социална услуга по чл.15 от ЗСУ и доставчикът може да ги предостави.

Според ЗИНЗС, Чл. 3., осъдените и задържаните под стража не могат да бъдат подлагани на изтезания, на жестоко, нечовешко или унижително отношение. В закона е регламентирано също употребата на физическа сила от страна на персонала. Няма специални разпоредби свързани с насилие или малтретиране за непълнолетни.

През 2017 г. след спечелено дело от осъден в Европейския съд по правата на човека в ЗИНЗС се включва нова Част шеста – Защита срещу изтезания, нечовешко или унижително отношение.

Според изменения на Правилника за прилагане на Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража(ППЗИНЗС) също от 2017г, Чл. 119(1) при „постъпили оплаквания за упражнено насилие, констатирани видими следи от насилие и в случаите на употреба на физическа сила или помощни средства по реда на глава девета, раздел III

⁵ Има случаи на искане от съда за индивидуална оценка на дете, задържано в място за предварително задържане, съгласно Директива 800. Има практика на ползване на социални услуги от деца, осъдени на пробация.

ЗИНЗС длъжностните лица осигуряват незабавен достъп на лишения от свобода до медицински специалист, обслужващ съответното място за лишаване от свобода“. В същия член се предвижда конфиденциалност на медицинския преглед, възможност за фотографиране по преценка на медицинските лица и по желание на лишения от свобода, освидетелстване от независим специалист, включване на всички документи в досието му. В чл. 276 на ЗИНЗС се дава възможност за търсене на съдебна подкрепа от страна на лишените от свобода по отношение на действия или бездействия на персонала. Отново няма специални разпоредби за непълнолетните.

1.3. Органи, които са отговорни за насилие над децата, за наблюдението на безопасността на деца, лишени от свобода?

В България ДАЗД осъществява мониторинг на изпълнение на наказанията за деца, свързан със спазване на техните права и превенция на насилието, съгласно своите правомощия тя организира разработването и контролира изпълнението на национални и регионални програми за осъществяване закрилата на детето,⁶ представя в Министерския съвет ежегоден доклад за дейността на агенцията, в който се отчита и изпълнението на Националната програма за закрила на детето.

ДАЗД също осъществява наблюдение и контрол в териториалните поделения на Държавната агенция за бежанците и наблюдение в **поправителните домове на насилие над децата** след предварително разрешение от органите на управление. Този мониторинг се осъществява в рамките на дейностите на агенцията по контрол върху спазване на правата на децата, както и в рамките на дейности на Националната програма за превенция на насилието. В рамките на тази програма се предвижда вътрешен мониторинг и контрол веднъж на три месеца и външен от Националния съвет за закрила на детето към ДАЗД.⁷

Министерство на правосъдието, което според ЗЗД е орган по закрила и би трябвало да участва активно в политиките за закрила на детето в страната, като партньори на ДАЗД. Съгласно чл. 6а, ЗЗД т. 4, б) министърът на правосъдието като орган по закрила “осигурява безопасността на децата, които изтърпяват наказание лишаване от свобода в поправителни домове, пребивават в затвори и затворнически общежития или са задържани в следствени арести”. Главна дирекция “Изпълнение на наказанията” (ГДИН) към Министерство на правосъдието (МП) има преки отговорности съгласно своите пълномощия в ЗИНЗС (чл.7).

Наблюдение на безопасността се извършва от Омбудсмана на републиката, съгласно функциите по спазване на правата на децата и на Национален превантивен механизъм⁸. Омбудсманът набира информация от проверки и посещения и изготвя доклади⁹. Няма собствена система за набиране на данни.

⁶ Устройствен правилник на ДАЗД <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/-12311545>, чл. 16, 17 т.9 т.13.

⁷ Национална програма за превенция на насилието над деца 2023-2026 г. <https://sacp.government.bg/sites/default/files/2023-02/Nacional%20program-nasilie%20i%20zloupotreba%20deca%202023-2026-1.pdf>, стр. 69

⁸ Закон за омбудсмана чл.19 (1), т. 9, и чл.19(2).<https://justice.government.bg/home/normdoc/2135467520>

⁹ Сайт на омбудсмана на републиката <https://www.ombudsman.bg/bg/p/dokladi-ot-proverki-555>

Съгласно ЗИНЗС, Чл. 4. (1) За постигане на целите на наказанието се осъществява взаимодействие между държавни органи, специализирани правителствени и неправителствени организации, които упражняват и наблюдение и съвместен контрол.

Прокуратурата упражнява надзор за спазване на законността при изпълнение на наказанията съгласно Закона за съдебната власт, според Чл. 5. (1) Прякото ръководство и контролът върху дейността на местата за лишаване от свобода и пробационните служби се осъществяват от Главна дирекция "Изпълнение на наказанията", МП.Чл. 12. (1) В чл.31 се определя задължителното обучение на държавните служители на ГДИН, които работят директно с непълнолетни.

Прегледът на нормативната рамка показва, че няма ясни ангажименти на органи и структури, които постоянно и системно да изпълняват мониторинг и контрол, свързани с превенция и реакция на насилие над деца в местата за лишаване от свобода и задържане под стража.

2. Политики, ръководещи практиката за събиране на данни за насилието срещу деца в затвора

2.1. Мерки, механизми и инструменти, въведени на национално, институционално ниво за наблюдение и превенция на насилие срещу деца в местата за лишаване от свобода и за гарантиране на безопасността на децата и институционалната отчетност

ДАЗД¹⁰ “разработва съвместно с министъра на труда и социалната политика, министъра на здравеопазването, министъра на образованието и науката, министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи, министъра на културата, министъра на финансите, министъра на младежта и спорта, управителя на Националния осигурителен институт, секретаря на Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните към Министерския съвет и с Националното сдружение на общините в Република България **държавната политика за закрила на детето** и упражнява правомощия, които са и определени със закон. Набирането на информация за насилието над деца се ръководи от приети национални стратегии, национални и регионални програми, които се координират основно от ДАЗД. В момента няма приета Национална стратегия за детето, тъй като разработен и предложен проект за стратегия за периода 2019 – 2030 г. не беше приет от парламента и няма проект за нова.

Като успех може да посочи приемането на Национална програма за превенция на насилието над деца (2023 г. - 2026г.) В Националната програма за превенция на насилието над деца, Оперативна цел 2 се предвижда подобряване на мониторинга на ДАЗД чрез текущо набиране на данни, където се предвиждат и мерки. Предвидено е разработване на рехабилитационни програми за деца в конфликт със закона, като при партньорите е включена и ГДИН, което отваря възможност възможност за реакция в Националния план за изпълнение на Националната програма за превенция на насилието

¹⁰ Устройствен правилник на ДАЗД <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/-12311545>, чл.7. т.1.

над деца 2023-2026 г.¹¹ и на случаите на насилие при децата в местата за лишаване от свобода, вероятно и за предварително задържаните.

В местата за лишаване от свобода има приета Стратегия (2016 -2025 г.) за превенция на стреса при правонарушителите, където по отношение на лишените от свобода има две предвидени дейности-подобряване на координацията между ИСДВР и психолози и разработване на програма за справяне с гнева. В стратегията има цяла глава за подобряване на сигурността и защитеността и на правонарушителите, и на служителите, в която акцентът е към сигурността, не към защитеността, няма предвидено набиране на данни, анализ и търсене на такава информация.

ГДИН, съгласно своите правомощия в чл. 7, ЗИНЗС може да иницира специални изследвания, да пилотира различни практики, да прави анализи и да разработва различни указания, методически насоки и пр. Например регистър за травматични увреждания на лишените от свобода и задържаните под стража, според данни от проучването е създаден по проект още през 2015 г., но е въведен официално чрез изменение на ЗИНЗС през 2017 г.¹²

ГДИН задава структура на регистрите, списъците, докладите, и други оперативни процедури. Съдържанието на структурата, т.е. индикаторите на анализ на затворническите общности например са повлияни от данните от бюлетина за самоувреждания и опити за самоубийство и са включени специално индикатори за наблюдение на уязвимите групи.

2.2. Предвидени ли са конкретни мерки за гарантиране на безопасността на момичетата, децата от ЛГБТИ+ общността, децата с увреждания и други деца, които са особено уязвими към насилие в контекста на задържането? Ако да, кои групи са определени като уязвими и какви конкретни мерки са предвидени?

На национално ниво, децата с увреждания са деца в риск, според ЗЗД и ППЗЗД, по отношение на другите групи няма специално разписани мерки. Като един от очакваните резултати от Стратегия (2016 -2025 г.) за превенция на стреса при правонарушителите, е осигуряване на целева грижа спрямо уязвимите групи, болни, наркозависими, с различна сексуална ориентация (стр.19).

Превенцията на насилието се търси основно през контрол и управление на настаняванията или преместванията, наблюдение на персонала, седмичния списък с уязвими лица, който се изготвя от психолога и се прави регистър. В регистърът на уязвимите лица се вписват осъдени с агресивни прояви, със суициден риск, уязвими и с готовност за рисково поведение. В групата на уязвимите се включват и тези от ЛГБТИ+ общността, децата с увреждания. Нямаме данни за физическо насилие над тях, но по данни от проучването, често биват обект на подигравки, на вербален тормоз.

Превенцията на насилието в местата за лишаване от свобода се разбира основно като дейност на социалните инспектори, инспектор педагозите и психолозите, т.е.

¹¹ Национален план за изпълнение на Националната програма за превенция на насилието над деца 2023-2026 г <https://sacp.government.bg/sites/default/files/2023-02/Plan%20nasilie%20i%20zloupotreba%20deca%202023-2024%285%29.pdf>

¹²Чл. 119е. (Нов - ДВ, бр. 14 от 2017 г.) (1) Медицинските специалисти в местата за лишаване от свобода водят регистър за травматични увреждания на лишените от свобода и задържаните под стража, в който вписват всички постъпили оплаквания за упражнено насилие и установени травматични наранявания.

специалисти, които индивидуализират третирането на основата на индивидуална оценка и индивидуален план за третиране. Като мерки за превенция се използват диференцираното настаняване, подбор за настаняване заедно, преместване, основани на оценка за настаняване заедно в една килия, премествания. Разпределението на децата в арестите се прави според оценката на риска, и диагностична оценка на риска за насилие над деца, която се прави на всеки задължително, включително оценка на риска от настаняване в отделна килия.

2.3. Стандартни оперативни процедури или разпоредби относно насилието над деца за местата за лишаване от свобода, и арестите? Публично достъпни ли са те? Какво обхващат (напр. превенция, реакция, отчетност, последващи действия)?

Процедурите, които се отнасят основно за инциденти са заложи в ППЗИНЗС, където са разписани действията дисциплинарната практика при тях. Данните не са публично достъпни.

В местата за лишаване от свобода и предварително задържане, като оперативни процедури и разпоредби, отнасящи се до насилието срещу деца, могат да се посочат:

- Отделно настаняване на непълнолетните от възрастните, повишено време за престой на открито.
- Диагностичната оценка за настаняване в обща килия /която се прави непосредствено след задържането/ попълва се от дежурния служител от Надзорно-охранителния състав и лекаря. В последствие данните се събират основно през интервю/анамнеза със задържания; при установяване на висок риск, арестантът може да се настани в самостоятелна килия.
- Първоначална диагностична оценка – извършва се от психолога след определено време от адаптацията /от дни до седмици/. Там се извеждат трите нива на риска – при установяване на среден или висок се съставя индивидуален план за арестанта намаляване на риска с включени дейности – със сигурност последващи срещи със психолога.
- Ежедневното наблюдения на пост, 15-20 минути на всеки час.
- „Сутрешно наблюдение/разговор“ е специфично мероприятие/добра практика и инструмент, за който интервюираните разказват като уникална практика при непълнолетните с мярка за неотклонение „Задържане под стража“. Провежда се всяка сутрин в екип от дежурен от НОС и лекаря. Тогава говорят със задържаните /при ежедневния пост не се разрешава разговор с децата / и по това време те имат право да заявят проблеми, жалби, искания. Честа ситуация е задържаните в обща килия да не мога да споделят притеснения, свързани с тормоз от страна на други задържани. В този случай имат право на молба за индивидуален разговор с началника на ареста, по негови данни такива молби има ежедневно и успява да ги удовлетвори в рамките на няколко дни.
- Дневник за искания, молби и жалби на задържаните лица. По същата практика „Сутрешно наблюдение/разговор“, при подаване на други искания, жалби, молби, те се регистрират, независимо от това дали са в устна или писмена форма в специален

дневник. Различните по характер оплаквания (може и устни) се регистрират в дневника, отделно има и Дневник за жалби, в който се регистрират писмените с уникален номер. Също, в случай, че е здравословен проблем се регистрира в медицинския картон от лекаря-ординатор.

Специални разпоредби и методически указания за превенция на насилието срещу деца в местата за лишаване от свобода не бяха идентифицирани по време на проучването.

В поправителните домове като оперативни процедури и разпоредби, отнасящи се до насилието срещу деца, могат да се посочат:

- Изтърпяване на присъдата диференцирано, в ПД, въпреки, че по време на проучването двете момичета, изтърпяващи наказание в затвора за жени, не бяха настанени отделно, и на училище бяха заедно с пълнолетни осъдени, тъй като са само две.
- Индивидуализиране на третирането; престоят в приемно отделение и оценка на риска, чл.122а, ППЗИНЗС при приемане, изготвя се задължително за всеки, където сред рисковете се оценява и риск от уязвимост. Въз основа на тази оценка се изготвя индивидуален план за изпълнение на присъдата, който при висок риск от увреждане в оценката се изготвя от екип и с участието на осъдения. Оценката и планът се актуализират периодично.
- Осигуряване на безопасност при настаняване; Решенията за настаняване се взимат от или по предложение на инспекторите по социална дейности и възпитателна работа, или за ПД за момчета инспектор-педагозите¹³. В ПД спалните помещения са разделени на три зони, като всяко от тях се заключва. Максималният брой настанени в една стая е 4, като по време на проучването баха най-много по трима в ПД за момчета и четири в ПД за момичета, като другите две са пълнолетни. При определяне на мястото на настаняване, според споделеното от интервюираните се взема предвид възрастта, данните от оценката, уязвимостта. Спалните помещения в отделните зони не се заключват, дори по желание на някой от настанените вътре през нощта вратата може да остане отворена. При необходимост, т.е. конфликти, висока уязвимост на някое дете, се разчита на размествания в спалните помещения или в зоните.
- Наличие на технически средства за безопасност; във всяко спално помещение има *паник бутон*. Има също *видеонаблюдение*, което се проследява в реално време от дежурния надзирател в ПД, но и от дежурните надзиратели в затвора за възрастни. Влизане в спално помещение през нощта може да стане само от двама или повече служители, което е мярка за да се гарантира сигурността на персонала, както и тази на осъдените, чрез намаляване на риска от насилие от страна на персонала, но тъй като през нощта дежури един надзирател, при тежък инцидент се губи време за изчакване на втори от затвора, което време би могло да бъде и фатално. Споделиха за медицински проблем през нощта с едно от момчетата и невъзможността да се реагира веднага ги е притеснила. Децата също съобщават за съществуването на паник бутон към спалните им помещения, и за наличие на камери на територията на ПД (не споделят за наличие или ползване на кутия за жалби). Две от децата разказват идентично за скорошен

¹³ ППЗИНЗС, Раздел II, <https://lex.bg/laws/ldoc/2135661301>

инцидент на сбиване между три момчета, при който е ползван паник бутон и за последиците от инцидента – че две от момчета към момента са изолирани в карцера на затвора, а пострадалото момче е на лечение.

- Книга за молби и жалби (чл.77 ППЗИНЗС), където се регистрират и изпращат в срок от три дни до адресатите.
- Регистриране на нарушенията, включително случаи на насилие.
- Разчита се също постигане на *динамичната сигурност*, което се благоприятства от малкия брой деца, имат ключови специалисти, т.е. нещо като водещ случая. В ПД например при 15 деца има 11 инспектор педагози. От друга страна те работят като учители през по-голямата част от работното време, нямат и нагласи и подготовка за задълбочена социална работа. Децата посещават учебни занятия, и в двата затвора има училище, като в ПД за момчета то е само за непълнолетни. Децата имат достъп до открити пространства почти през целия ден, участват в различни активности, основно образователни, спортни и колективно занимателни. Според персонала се постига доверие и няма начин нещо да се скрие, т.е. насилие или тормоз, “ако се скрие един ден, на втория се разбира” (интервю).

Децата посочват, че насилието съществува и е проблем, основно насилието, помежду им. Говорят основно за физическо насилие, сбивания. Някои съобщават, че не участват в сбивания, и бива предпазливи, а другите не ги насилват, тъй като имат увреждане. При задаване на уточняващи въпроси става ясно, че момчето често търпи подигравки по повод увреждането си, унижения от типа да върши някакви дейности, и че еднократно е ставал жертва на физически тормоз от старшина, за която не се е оплакал.

Някои от децата говорят за насилие от страна на персонала (старшините, както ги наричат) основно по индиректен начин. Казват, че избягват да се жалват по различни поводи, тъй като после ще търпят последици, които са свързани с продължителен тормоз от надзирателя, който е бил на смяна, когато хипотетично биха се оплакали от нещо. При задаване на допълнителни въпроси казват конкретни примери на психически тормоз, които са им се случили. Децата твърдят, че знаят кои са „лошите“ старшини и съобразяват много поведението си на тяхната смяна. Казват също, че нямат доверие на никого, като изброяват служителите от персонала – учители, психолог, старшини, началник. Някои от тях казват, че имат доверие само на началника, и че ако нещо сериозно се случи биха говорили само с него, има процедура да поискат писмено среща с началника. Ако началникът откажел не би говорил с друг, например да търси адвокат, семейство, или да пише до друга институция, която отговоря за правата му.

Документацията за наблюдение и отчетност в местата за лишаване от свобода не е публично достъпна.

2.4. Какви са мненията/перспективите на персонала и децата по отношение на тези политики и тяхната полезност?

Интервюираните в местата за лишаване от свобода и за предварително задържане са критични към това, че няма кой знае какви особени правила по отношение на превенция и реакция на насилие освен разписаните като например: изолацията им от пълнолетни, забрана за тютюнопушене, разширен престой на открито – до 2 часа, допълнителна

храна и др. По отношение на първоначалната оценка за задържане в обща килия смятат, че в по-особени случаи за децата е по-подходящо да са с други задържани – защото са стресирани, уплашени, заради риска от някакво рисково поведение в този първоначален момент. По подобен начин смятат, че е добре да имат контакт и с пълнолетни – например, по време на престой на открито, за което има регламент, заради забраната за комуникация непълнолетните попълват декларация, че са съгласни да бъдат в килия с пълнолетен и да имат контакт с пълнолетен, като не е много ясен статутът на това как те се само представяват в такава декларация.

Интервюираните представители на персонала имат разбирането за това, че непълнолетните са уязвима група и определят работата с тях като най-трудна. Чувстват се неподготвени и без допълнителна специализация за тази си работа. Имат обща подготовка по разпознаване на рисково поведение, поведение на тормоз, суицидно, заложено в учебната им година, но тя не касае специфика в работата с непълнолетни, подчертават, че всички служители са преминали обучение за разпознаване на рисковото поведение, но не за деца. Дават пример, че при непълнолетните трудно се разпознава играта от друго, например като нарушение „как двама непълнолетни почват да тичат по коридора и надзирателя не знае дали тичат или искат да бягат от ареста“.

Като трудности в регистрирането на информация, което касае и непълнолетните, е липсата на предходна документация /в хода на първоначалната оценка/ - медицински картон, доклад от социалната служба, доклад от МВР-ДПС. Могат да изискат, но от гледна точка необходимостта от по-бърза оценка на риска това време като ресурс е и риск.

За непълнолетните в някои случаи са наблюдавали как арестът, въпреки изолацията и ограниченията, е предоставил сигурност – при случаи на тежко negliжирани деца. Тук трудността е свързана и с това, че арестът не е място за работа по промяна, а е място за задържане и осигуряване на сигурност в рамките на досъдебното производство.

Като трудност споделят и за липсата на споделяне от страна на задържания. В рамките на изолацията и ограниченията това се предполага, както се предполага дефинитивно и от по-висока уязвимост на задържания (и пак не във всички случаи). И отново се споменават груповите програми, които са реализирали, и в които задържаните са споделяли повече. Трудност за тях е, когато имат информация от непълнолетните, тя да бъде анализирана, преценена, интерпретирана, да се разграничат фактите от мненията, да отсеят коя информация е истинска и коя-изопамена, пак заради спецификата, идваща от изолацията, и не само.

Преди няколко години, например, разговорите между служителите и арестантите са били забранени и тогава, според интервюиращите бил отчетен много по-висок ръст на инцидентите. От друга страна, също преди няколко години в рамките на програма за огромяване в местата за задържане, интервюираните споделят за по-добра доверителна връзка между водещите на програмата (от персонала на надзорно-охранителния състав) и задържаните, което е създавало предпоставки за по-близък контакт и споделяне на случаи на тормоз. Интервюиран изказва мнение, че благодарение на този по-близък контакт, персоналят е развил по-голяма чувствителност

към уязвимостта на задържаните. В тази връзка, отново подчертават значението на разговорите с тях за споделяне и намаляване на инцидентите.

Персоналът от ПД по-скоро приема съществуващата ситуация като добра, като гарантираща безопасността на децата. Ръководството на ПД за момчета се опитва да реализира политика на намаляване на престоя на децата в местата за преднасилие над децаително задържане, за сметка на престой в ПД, където освен всичко имат достъп и до образование, контакти, дейности и пр. Смятат, че имат близък контакт с децата и не може да се скрие нищо.

По отношение на миналото насилие, преживяно от децата, от една страна нямат достатъчно информация, от друга сякаш го разпознават само ако директно е написано в документацията или се назове от детето при интервюиране, т.е. проявите на емоционално насилие като изоставяне, лоша грижа, negliжиране на потребностите и пр. не се припознават като насилие от персонала. Не правят връзка между извършване на престъпление от дете и вероятност да е преживяло насилие, въпреки, че инструментът за оценка на риска, включва такива данни и анализ. Вероятно по такива причини казаха, че е по скоро изключение, да дойде в затвора дете, което е било жертва на насилие.

Поради липса на стандарти за професията социален работник в България и поради съществуващи нагласи в ГДИН вероятно, през последните години, както се споделя от участници в проучването, има тенденция за назначаване като инспектори социална дейности и възпитателна работа (ИСДВР) на надзиратели, които междуременно са завършили висше образование, най-често задочно¹⁴. Също така има увеличаване на назначавания в този и в надзорния персонал на служители на полицията, например началникът на ПД, който е и ръководител на социалната дейност и възпитателна работа в затвора във Враца е бивш полицай. Всичко това се отразява на социалната дейност и възпитателната работа с осъдените, както посочиха участници в изследването и вероятно е едно от обясненията за отсъствието на рехабилитационни дейности и програми. Новоназначеният персонал се обучава в обучителния център на ГДИН. В програмата няма специални теми за насилието между и над деца, или от възрастни. По настоящем се изгражда нов обучителен център заедно със строежа на нов затвор с подкрепата на Норвежкия финансов механизъм.

3. Механизми за инспекция и мониторинг

3.1. Какви външни механизми са упълномощени да наблюдават насилието над деца в местата за наказателно правосъдие, където се задържат деца?

Комитетът против изтезанията (КПИ) прави своите проверки и публикува своите доклади. В доклада от 2017 г. КПИ поставя темата за насилието, основно вербално от страна на пресонала,

¹⁴ Тази форма на образование предполага два пъти през учебната година посещение на учебни занятия по две седници и и явяване на изпит.

а в доклада си от 2023 г. комитетът¹⁵ поставя проблема за насилието между лишените от свобода, особено в Затвора в София.

Според своя устройствен правилник ДАЗД осъществява външен мониторинг чрез междуведомствената работна група „Превенция на насилието и злоупотребата с деца към Националния съвет за закрила на детето“¹⁶. В местата за задържане и лишаване от свобода се извършват мониторингови посещения от териториалните служби на ДАЗД за контрол по правата на детето, които извършват наблюдение на ситуацията на осъдените деца, които изготвят свои доклади. През последната година ДАЗД са правили проверка и в ПД в гр. Враца и в Затвора в гр. Сливен. Няма посещения и наблюдение над местата за предварително задържане на деца.

Омбудсманът също осъществява мониторинг в рамките на функциите си като Национален превантивен механизъм.

БХК прави своите послужения и публикува резултатите от мониторинга в годишни доклади по правата на човека¹⁷. БХК също има платформа за информация за реформата в затворите, където публикува и различни документи, които не биха били достъпни по друг начин.¹⁸

3.2. Какви механизми за вътрешна инспекция по отношение на насилието над деца съществуват в наказателните институции, в които се задържат деца?

Проверките на ГДИН, изготвянето на инструкции, периодичните справки и доклади от местата за задържане и лишаване от свобода.

Наблюдението на прокурора.

3.3. Достъпни ли са публично докладите на вътрешните или външните механизми за инспекция и мониторинг?

По отношение на данните на ДАЗД и омбудсмана, публично достъпни са резюмета от техните доклади. КПИ публикува своите доклади и резюмета. БХК публикува всички свои доклади както и документи, свързани с достъпа до обществена информация като инструкции, насоки и пр.¹⁹

4. Събиране и обработване на данни за насилието над деца, лишени от свобода

4.1. Какви данни, свързани с насилието над деца в местата за лишаване от свобода, включително превенция и ответни мерки, се събират на национално ниво, на ниво министерство и на ниво място за лишаване от свобода?

¹⁵ <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-cpt-publishes-report-on-its-2021-visit-to-bulgaria>

¹⁶ Национална програма за превенция на насилието над деца 2023-2026 г. <https://sacp.government.bg/sites/default/files/2023-02/Nacional%20program-nasilie%20i%20zloupotreba%20deca%202023-2026-1.pdf>

¹⁷ <https://www.bghelsinki.org/bg/what-we-do/reports>

¹⁸ БХК <https://prisonreform.bg/prisons/>

¹⁹ Сайт на БХК, доклади <https://www.bghelsinki.org/bg/what-we-do/reports>

На национално ниво, Националният статистически институт (НСИ), не публикува данни свързани с насилие над деца изобщо, и в частност за деца, лишени от свобода²⁰. ДАЗД трябва да организира създаването и поддържането на национална информационна система в областта на закрилата на детето, която включва събирането, анализа и съхранението в агенцията на информация по дейностите за закрила на детето на национално и общинско равнище.²¹ В Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023-2026 г.), има проект за изграждане на национална информационна система, която ще позволи на институциите да имат единен поглед към насилието над деца и да координират по-добре съвместните си дейности за предотвратяване на случаи на насилие или при реакция на дете, което е пострадало от насилие. Националната програма предвижда наблюдение и набор на данни и за деца в конфликт със закона, което е възможност да се включат и данни за децата задържани и лишени от свобода. Предстои създаване на работна група за данни за НИС на ДАЗД, където въпросът може да се постави.²² На този етап данните за насилие над деца в страната се набират от агенцията чрез попълване на ежегодни справки от различните институции, сред които не са местата за насилие над деца и предварително задържане и лишаване от свобода. В анализа за разработване на Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023-2026 г.), няма данни за насилие за децата, които са задържани или с наказание лишаване от свобода, за тях има включена само общата бройка. Също така се набира информация чрез анкетни проучвания, планирани и предизвикани проверки. На този етап данните се набират от агенцията чрез попълване на ежегодни справки от различните институции, сред които не са местата за предварително задържане и лишаване от свобода. В анализа за разработване на Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023-2026 г.), няма данни за насилие за децата, които са задържани или с наказание лишаване от свобода, за тях има включена само общата бройка. Също така се набира информация чрез анкетни проучвания, планирани и предизвикани проверки. В местата за задържане и лишаване от свобода се извършват мониторингови посещения от ДАЗД, чрез териториалните служби за контрол по правата на детето, които извършват наблюдение на ситуацията на осъдените деца, които изготвят свои доклади. През последната година ДАЗД са правили проверка и в ПД в гр. Враца и в Затвора в гр. Сливен.

Агенцията за социално подпомагане, структури, на която са Отделите за закрила на детето, набира чрез своя собствена информационна система данни за сигнали за насилие над деца,

²⁰ В сайта на НСИ, прави впечатление, че при набиране на данни за извършени престъпления от деца, продължават да се събират данни за т.н. противообществени прояви, сред които е просията, бягства от дома или от специализирани институции, скитничество и проституция, за които прояви се налагат възпитателни мерки по ЗБППМН. <https://www.nsi.bg/bg/content/3713/правосъдие-и-престъпност>

²¹ Устройствен правилник на ДАЗД <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/-12311545>

²² Проектът „Национален единен регистър на случаите на насилие над деца“ (NURVAC) цели да подкрепи и подобри събирането на данни по отношение на насилието над деца в България. Той се изпълнява в партньорство от Национална мрежа за децата, Държавната агенция за закрила на детето и Института по медиация и управление на спорове. <https://imeus.bg/nurvac/>

работа по случаи, мерки за закрила към тях и други, но децата лишени от свобода, не са деца в риск според тях. До тази информация няма достъп на сайта на агенцията.

На ниво министерство на правосъдието, в ГДИН има изградена информационна система от 2014 г., която набира данни за изпълнение на наказанието на всеки отделен осъден и е “центрирарана към превенция на престъпленията, и престъпността, не към превенция на насилието, не предоставя възможност за набиране на данни за инциденти и насилие, за генериране на справки, свързани с насилието(интервю). Според информация от проведените интервюта и срещи, информация за сериозни инциденти в затворите и арестите се прави на национално ниво от една от службите в ГДИН, която събира данни от всички места за задържане за инциденти през изминалото денонощие, въз основа на които излиза ежедневен бюлетин, до който имат достъп само определени служби. Това позволява на различните професионалисти да открият някои тенденции, но по-скоро с професионален поглед, отколкото със специализиран анализ на данни. Няма различие в набирането на данни за непълнолетни и за възрастни.

В ГДИН се набира информация от *списъците на уязвими групи* във всички места за задържане, включително тези за деца, която постъпва чрез месечните отчети на психолозите (интервю), но няма системна практика за обобщение и анализ. Информацията включва данни за брой осъдени с определна характеристика. Те служат за управление на риска конкретно в мястото за задържане.

Например една справка може да съдържа тази информация:

„По информация от ГДИН „от началото на 2023г. в ПДНМ към затвора гр. Враца са постъпили общо 8 уязвими н.л.св.

Уязвимостта им е обвързана с:

Дефицити в поведението ;

Разлика в половата принадлежност и сексуалните влечения;

Ярка и целенасочена, силна изразеност на различията в сексуалните влечения, което е провокатор и би могло да доведе до конфликти и агресия от страна на останалите н.л св.

Езикова бариера;

Религиозни различия и силно застъпена религиозност;

Межкултурни особености и различия;“ . (данни от ГДИН).

На всеки шест месеца се набира информация от проучване и *анализ на затворническите общности*, една от целите на този анализ е идентифициране на уязвимите групи. Данните и анализът се правят по обща форма и структура за всички затвори, която съдържа данни за параметри на затворническите общности като брой по възраст, извършено престъпление, тип третиране, социално-демографски характеристики като образование, етническа и религиозна принадлежност, родители на деца под 18 г., с психични увреждания, с алкохолна или наркотична зависимост, като на основата на данните се прави профил на осъдения в съответния затвор, например преобладават осъдени с такава и такава и характеристика, нараства делът на

тези и тези и пр. Прави се и анализ на дисциплинарните наказания и наградите, съотношението между тях. Анализът на всеки затвор приключва с изводи и препоръки.

Съгласно чл.119 от ППЗИН на ниво ГДИН се събира информация от регистрите за травматични увреждания от всички места за задържане, но отново няма специален анализ и няма специално набиране на информация за непълнолетните (интервю с представители на ГДИН). Регистърът за травматични увреждания събира информация само за инциденти, в резултат на които има физическа/травматична вреда. Този регистър се прави на базата на ясен протокол, към който има единен формуляр за всички места за задържане.

Няма практика за специално набиране на данни, чрез наблюдение например, за психическо насилие, тормоз, освен ако няма жалба или сигнал от пострадалия “да каже, ако не каже сам си е виновен”(интервю).

На ниво затвор/ПД се набират данни за инциденти, произшествия, включително насилие между или над деца. Те са идентични за всички затвори, няма специални процедури за регистриране или набиране на данни за деца. В ПД се водят регистри за инциденти, включително прояви на насилие между или над деца, които следват ясна, нормативно регламентирана процедура. От гледна точка на темата по-скоро се регистрират случаи на физическо насилие. Регистрацията е по доклад на служител, има ясна процедура за действие – сигнал за инцидент, докладна до началника, той определя служител, който да проведе проучване на случая, той събира сведения от служители, свидетели, участниците и пр. и предлага решение. В зависимост от случая се предприемат мерки спрямо извършителя, информира се прокурора, в случай на престъпление, и винаги при употреба на физическа сила от страна на персонала. Отделно се регистрират жалбите, включително и за насилие, няма данни те каква част от общите жалби са.

Във всеки затвор се прави регистър/списък на уязвимите лица, който се изготвя от психолога, и в него се вписват осъдени с агресивни прояви, със суициден риск, уязвими и с готовност за рисков поведение. В групата на уязвимите се включват и тези от ЛГБТИ+ общността, децата с увреждания. Регистърът на уязвимите лица служи за повишаване на вниманието на персонала към тези хора за да се намесят адекватно. Нямахме данни за създаване на специални програми за третиране, или друг набор от подкрепящи интервенции.

На ниво затвор се прави шестмесечен анализ на затворническата общност, където се прави профил на осъдените по различни обективни характеристики, данни за промяна в правния статус на осъдените, проследяват се индикатори за нарушения и дисциплинарни наказания, за награди, за участие в дейности, жалби.

Съгласно чл.119 от ППЗИН на ниво затвор се води регистър за травматични увреждания по специален общ формуляр, приложение на ППЗИНЗС. Формулярът включва данни като “описание на изявленията, направени от лицето, описание на всякакви твърдения за собственото му здравословно състояние и за малтретиране в раздел анамнеза, данни от пълно описание на обективните медицински резултати въз основа на щателния преглед, диагноза,

допълнителни прегледи, консултации и пр. Към формуляра има приложения, които визуализират човешкото тяло и позволяват локализиране на травмата.²³

По мнение на децата случаите на насилие се регистрират, което те обясняват с факта, че се налага да пишат „докладна“ „за всяко нещо“, и в случаите, когато са нарушили правилата и в случаите, когато са станали свидетели. Последниците от регистрирането те свързват с последици за самите тях – наказания на изолация, продължителен последващ тормоз от останалите или от надзирателите. Например казват „ако съм виновен и можеше не бих подал нищо, за да избегна наказанието“, и „ако съм невинен, например съм свидетел също не бих подал жалба, защото нищо няма да се промени, а пак ще ме тормозят“. Не споделят за друга, различна обратна връзка от това, когато са писали докладна или някакво оплакване или разговор с възрастен от персонала.

4.2. Какво представлява инцидент на насилие, за който се събират данни и какви данни се събират? (напр. ограничаване ли се докладването на инциденти само до физическо насилие?)

Инцидентите, за които се набира информация са от различен характер – сбивания, увреждане на имуществото, най-общо не изпълнение на задълженията. В ЗИНЗС, се дефинира дисциплинарното нарушение, което може да бъде и, „физическа саморазправа с лишени от свобода или служители, както и закана за такава;“. (чл.100 т. 7).

Събират се данни за случилото се, време, участници, описание на събитието, последици/пострадали, предприети мерки? Ограничителните мерки са законово регламентирани (чл.96 ППЗИНЗС), но няма набиране на специални данни за тях и анализ за тяхното влияние и ограничаване.

В информационната система на ГДИН се набират лични данни за всеки осъден. Такива данни се събират и в анализа на затворническите общности.

4.3. Как се използват събраните данни и/или се предприемат действия по тях?

Събраните данни за конкретно нарушение или ситуация се използват за вземане на дисциплинарни мерки по отношение на извършителя и на мерки за подкрепа, медицински и психологически за пострадалия. Данните, свързани с извършителя и дейностите спрямо него са ясно регламентирани, докато за пострадалите не. По отношение на агресора се предприемат дисциплинарни мерки, или се образува досъдебно производство в случай, че деянието е престъпление по НК. По отношение на пострадалия се предвижда медицинска помощ и евентуално срещи с психолог, както и в зависимост от естеството на инцидента - преместване в друга килия.

Списъците с уязвими лица служат за информиране на персонала и за засилване на вниманието към тях.

От направените интервюта става ясно, че на набирането на тези данни на ниво затвор се гледа по-скоро като на нещо задължително, което се изисква отгоре или отвън, но не се вижда реалният му смисъл за предприемане на някакви действия.

²³ ППЗИНЗС <https://lex.bg/laws/ldoc/2135661301>

Например, при констатациите за промяна в профила на осъдените, където все повече преобладават осъдени от крайно маргинализирани общности води до изразяване на съжаление, „какви затворници имаше преди“, отколкото до разработване или търсене на специализирани програми, интервенции и пр. за отговор на техните нужди и превенция на рецидива. Или изводите от анализа на нарушенията, че при непълнолетните преобладават не насилствените прояви, а разрушаване на имущество, което, според администрацията се дължи главно на недостига им на житейски умения от средата, от която идват, се свързва с невъзможност да се направи нещо, тъй като те не могат да носят имуществена отговорност.

Няма нагласа за предлагане на програми дори при идентифицирани потребности, например недостиг на житейски умения, или трудности в общуването и пр. Няма програми за подкрепа след преживяно насилие, нито преди да дойдат в затвора, нито ако се е случило по време на престоя им там.

Понякога на набирането на информация се гледа като на средство за контрол и незачитане на работата на служителите на затворите, не като на основа за политики и достатъчно добро управление.

На ниво ГДИН данните служат за познаване на ситуацията в местата за лишаване от свобода. Очертаването на някои тенденции в някои места за задържане и лишаване от свобода, се следват от насоки за работа, от методически указания, препоръки от страна на ГДИН за тях или за всички.

В ГДИН „няма ресурс за системен анализ на данните, и не само като брой хора, а като компетентност (интервю). Според данните от проведените интервюта в ГДИН отсъства структура, която да е отговорна за анализа на данните, закриването на НМСЗД се отразява неблагоприятно. Изглежда че Съветът по изпълнение на наказанията, на когото са дадени изследвателски и обучителни задачи²⁴, не е ангажиран с анализ на данните.

Конкретната информация се събира на ниво затвор. Тя се съхранява в документацията на затвора и в досието на осъдения.

В електронното досие има информация за дисциплинарни практики. Прави се анализ на ниво случай от ИСДВР при актуализиране на оценката на риска и на плана за изпълнение на присъдата. В повечето случаи става дума за влияние върху оценката на риска.

Данните за инциденти се попълват от служителите, които са натоварени със заповед на началника.

4.5. Кой има достъп до събраните данни и до какво ниво на детайлност? (помислете за прозрачност, както и за поверителност/лична информация/защита)

На този етап данните се ползват само служебно.

²⁴ ЗИНЗС Чл. 32. (1) Към Министерството на правосъдието се създава Съвет по изпълнение на наказанията, председателстван от заместник-министъра на правосъдието, който отговаря за дейността на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията".

Извън служебно анагажираните лица информация се предоставя при изискване на специални справки, според предвидени пълномощия и по Закона за достъп до обществена информация. Има твърде много недостъпна публично информация.

5. Изводи и препоръки

5.1. Съществуващи пропуски във връзка със събираните или анализирани/използваните данни за насилие над деца в местата за лишаване от свобода?

Според данните от проучването:

- Никъде не се събират данни за насилие над децата в местата за лишаване от свобода и за предварително задържане и не е ясно какъв е техният относителен дял спрямо регистрираните инциденти.
- Доколкото сред инцидентите се регистрират и данни за насилие те обхващат основно и по-скоро само данни за физическо насилие.
- Никъде не се събират специфични данни за насилие сред непълнолетните, което би подпомогнало работата с тях.
- Сигнализирането за насилие от страна на децата към независими органи (Гореща телефонна линия, система за закрила, омбудсман) не е достатъчно добре гарантирано. Сигнализирането основно е към ръководството на затвора.
- Децата, по-скоро се въздържат от сигнализиране за насилие или тормоз.
- Няма достатъчно информация за задържаните и осъдени лица от социалните, здравните, образователните и възпитателни служби, което би помогнало за индивидуализиране на третирането им.

Факт е че в ДАЗД и на телефонната линия няма постъпили сигнали за каквото и да било от страна на дете, задържано в арест или в затвор. Нещо повече, има споделяне, че при подадена жалба до началника на затвора, детето е приканено да скъса жалбата си. Подаването и регистрирането на жалбите зависи от персонала на затворите. Според тези наблюдения безопасността на децата не е гарантирана, достъпът до сигнализиране е по-скоро контролиран, а също има случаи на настаняване заедно с възрастни, няма участие на външни организации достатъчно.

5.2. Защо се появяват тези пропуски?

Националният статистически институт (НСИ), не публикува данни свързани с насилие над деца изобщо, и в частност за деца, лишени от свобода. В НСИ, прави впечатление, че при набиране на данни за извършени престъпления от деца, продължават да се събират данни за т.н. противообществени прояви, сред които е просията, бягства от дома или от специализирани институции, скитничество и проституция, за които прояви се налагат възпитателни мерки по ЗБППМН.

Вероятно малкият брой деца в местата за задържане, както и вероятно доста разпространеното разбиране, че тези деца не се нуждаят от закрила, тъй като не са деца в риск, и към тях трябва да се прилагат основно санкции.

Съществуващи институционални и професионални нагласи към изпълнението на присъдите, към наказанието, както и към правата на осъдените, които не винаги са достатъчно ориентирани към важността на сигурността на децата в местата за лишаване от свобода и за предварително задържане.

Недоверието на децата към служителите в затворите, но и към външните институции, дори към адвокатите вероятно обяснява споделеното от тях въздържане от сигнализиране. В известна насилието вероятно е нормализирано за тях.

Недостигът на разбирането за важността на междуинституционалното взаимодействие и като условие за това взаимодействие, важността на обмена и необходимостта от наличие на споделена информация.

Също така все още не се разбира достатъчно полезността на данните и техния анализ за доброто управление, а приемането на набиране на данни като средство за контрол.

5.3. Как може да се подобри текущото събиране на данни?

Важно е в местата за задържане и лишаване от свобода да се промени подходът към набиране на данни, така че да се включат данни за насилие, за всички видове насилие и този подход да е особено чувствителен регистриране на насилие над уязвими групи, включително деца.

Регистрирането на насилие, регистрирането на уязвимост следва да имат предписани ясни действия, насочени към сигурността на децата.

Агенцията за социално подпомагане (АСП) би могла да събира данни за децата, в местата за предварително задържане и в местата за лишаване от свобода, чрез своите териториални подразделения – Дирекциите социално подпомагане и Отделите за закрила на детето към тях.

Важно е и възможно в НИС на ДАЗД да се включват данни за децата, жертви на насилие в местата за предварително задържане и в местата за лишаване от свобода.

На национално ниво трябва да има обмен на информация за насилието над деца, да има анализ на тези данни, които да са основа за координирани политики и колективен отговор на различните институции за превенция и реакция на насилието над деца, задържани или лишени от свобода.

5.4. Има ли съответни констатации или препоръки от вътрешни инспекции и/или външни органи за мониторинг за подобряване на практиките за събиране на данни?

ДАЗД препоръчва кутиите за жалби и сигнали в местата за лишаване от свобода да бъдат с ключ в ДСП, за да имат децата достъп до независим орган при сигнализиране.

Препоръката на ДАЗД към ДСП/ОЗД към ДСП в областите, в които има лишени от свобода деца, би трябвало да се разшири и към местата за предварително задържане, това ще доведе до включването им в информационната система на АСП. АСП в този случай, трябва да споделя информацията с МП.

Има също препоръка от ДАЗД за подобряване на медицинската грижа и набиране на повече информация от личните лекари.

Има препоръка от ДАЗД за недопускане на смесване на непълнолетни с възрастни в Затвора в гр. Сливен.

Картите на ДАЗД биха могли да се ползват и в затворите, това ги улесни и подпомгне в събирането на данни.

5.5. Съществуват ли обещаващи или добри практики на ниво институция/обект по отношение на събирането на данни, докладването, реагирането и предотвратяването на случаи на жертви на насилие в местата за лишаване от свобода?

Препоръките от страна на ДАЗД към ДСП в градовете където има ПД да отворят случай на практика позволяват издаване на направление за ползване на социална услуга по чл.15 от ЗСУ и доставчикът може да ги предостави. Вече има направени първи стъпки в тази посока.

Списъкът с уязвими осъдени, би могъл да бъде добра практика и да бъде разширена информацията в него.

Анализът на затворническите общности също е една добра практика, която би могла а се използва по-пълноценно и за анализ на данни.

Приложение “Участници в проучването”

Непълнолетни:

Пол и правен статус	Образование	Възраст
1.Момче, осъден	9 клас	16 г.
2.Момче, осъден	10 клас	17 г.
3.Момче, осъден	10 клас	17 г.
4.Момиче, осъдена	7 клас	16 г.
5. Момиче,осъдена	7 клас	17 г.
Началник на ИЦ ГДИН	Висше	12 г.
Инспектор Охрана и сигурност ОСМЛС в ГДИН Режим и охрана	Юрист	1
Ръководител сектор Изпълнение на наказанията - ГДИН	юрист	27
Инспектор в СДВР	Висше, педагогика	7 г.

Инспектор Медицинско
обслужване в МЛС

Магистър по здравен
мениджмънт

3